

A spanyol polgárháború – a kutató szemével

Interjú Harsányi Ivánnal

— The Spanish Civil War – interview with Ivan Harsányi —

DOI 10.14232/belv.2016.3.10 <https://doi.org/10.14232/belv.2016.3.10>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Zalai Anita (2016): A spanyol polgárháború – a kutató szemével. Interjú Harsányi Ivánnal. *Belvedere Meridionale* 28. évf. 3. sz. 130–134. pp.

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A spanyol polgárháborúról, annak hazai kutatásáról kérdeztük Harsányi Ivánt, a Pécsi Tudományegyetem emeritus professzorát, a téma első számú hazai kutatóját.

Belvedere Meridionale: *Milyen hispanisztikai kutatásai kapcsolódtak a spanyol polgárháború időszakához? Mely kutatóhelyeken és milyen típusú forrásokkal dolgozott? Milyen nehézségek merültek föl a kutatás során?*

Harsányi Iván: Gyakorlatilag minden kutatásom, mivel a polgárháború a 20. századi spanyol történelem fókuszja, amelyben legalább hatvan év folyamatai futnak össze, és amelyből újabb hetven év történései ágaznak ki. Ezek nélkül nem lehet hosszú távú folyamatokat ábrázolni, csak cédulákat egymás mellé rakni.

1962-ben Budapesten kezdtem (és folytattam) a kutatást, az MSZMP Párttörténeti Intézetének (1990-től Politikátörténeti Intézet) levéltárában és könyvtárában. Évtizedek során a Magyar Országos Levéltár gazdag spanyol vonatkozású anyagát is túlnyomórészt átnéz-

tem és „birtokba vettem”.

Ami a nehézségeket illeti, külföldi kutatásokat eleinte csak a szocialista országok intézményeiben folytathattam. A Szovjetunióban levéltári vizsgálódásokra nem nyílt lehetőség, viszont összesen mintegy három hónap alatt hihetetlen tömegű könyvtári, sajtó- és folyóiratanyagot tudtam tanulmányozni és másolni a Társadalomtudományi Akadémia és a Marxizmus-Leninizmus Intézet gyűjteményeiben. Sajátos lehetőség volt a Moszkvában élő spanyol emigráció szerény, de ritkaságokat tartalmazó könyv- és levéltárának a tanulmányozása. Az NDK-ban a berlini Marx-Engels Intézetben tölthettem egy hónapot, ahol a spanyol ügy nemzetközi vonatkozásait tekinthettem át a Komintern sokágú sajtójának tükrében. Pontszerű kutatásokat végeztem Szófiában, Prágában, Varsóban és Bukarestben.

1984-ben három hónapos minisztériumi ösztöndíjjal „beszabadultam” a spanyol külügyminisztérium levéltárába, ahol a magyar-spanyol kapcsolatok iratanyagát „gyűjtöttem

be” (1934–1945). Ezt később, 1992-ben kiegészíthettem az 1920-as évek második felének spanyol jelentéseivel, illetve itthon az államközi kapcsolatok fölújításának (1957–1977) dokumentumaival. Mivel 1930-ban születtem, bátran mondhatom, hogy életem végéig elvagyok látva a földolgozható–földolgozandó problémák kibontásának iratanyagával – az utódoknak is marad.

Mіндеzt kiegészítették az illető országok élvonalbeli kutatóival folytatott, sokszor baráti kapcsolatba átmenő szüntelen konzultációk (1995 óta már internetes segítséggel), a nemzetközi konferenciákon elérhető anyagzuhatagokkal, közös publikációk és kiadványok készítésével, nemzetközi team-munkával.

B. M.: – *Milyen szerepe volt a Nemzetközi Brigádoknak a polgárháborúban?*

H. I.: – Kutatásaim kezdeti két évtizedében még százával akadtak a polgárháborús eseményeknek élő hazai tanúi, magyar önkéntesei. (Eredetileg mintegy 1100-1200 fő.) Sokan közülük készítettek, illetve publikáltak visszaemlékezéseket. Ez élővé tette a történeti emlékezést.

A Nemzetközi Brigádok a köztársasági Spanyolországot segítő mozgalmaknak csak egyik részét (mindenesetre többségét) alkották, elsősorban elkötelezett kommunista és baloldali szociáldemokrata harcosokkal, míg mások spanyol anarcho-szindikalista vagy baloldali-kommunista szervezetekhez csatlakoztak.

A Nemzetközi Brigádoknak jelentős szerepe volt a polgárháború első szakaszában, amikor a felkelők több irányból egészen Madrid határáig nyomultak előre. Ezt a mozgást az októberben érkező nemzetköziek megjelenése és harcba lépése állította le, jelentősen visszavetve ezt az offenzívát, és egészen a 986 napos polgárháború legutolsó napjaiig tolvá ki Madrid elestét. Jelentőségüket akkor nem elsősorban katonai erejük adta; hanem az ellenállásnak morális támaszt és reményt nyújtó jelenlétük és képességeik. Az I. világháborúban részt nem vett Spanyolországban

nagy jelentősége volt a soraikban található 1914–1918-as frontharcosok harci ismereteinek is. Később, amikor megszerveződött a köztársaság milliós hadserege, gyakran vettek részt a háború sorsát ideig-óráig befolyásoló nagy hadműveletekben (mint pl. az 1938 nyár–őszi ebrói offenzívában).

A brigádok számára a háttérret a Komintern által támogatott és felügyelt albacetei főhadiszállásuk teremtette meg, de kettős köztársasági néphadsereg szervezetébe is. A köztársaságiaknak nyújtott szovjet hadianyagsegítség jelentős volt, miközben a Szovjetunióból érkezett személyek száma korlátozott maradt. Ezek egy része katonai tanácsadó illetve tolmács volt, más részük technikus, akik a szétszedve érkezett haditechnika hadrendbe állítását végezték, kezdetben néhány pilóta is volt köztük. Ám a szovjet vezetés az NKVD jelenlétére is törekedett a félszigeten, ami egyre több súrlódásra vezetett a kommunisták és a republikánus tábor más politikai és állami szervezetei között. Különösen káros volt a Komintern-határozatok által is ösztönzött hajsza a Marxista Egyesítés Munkaspártja (POUM) „trockistának” bélyegzett vezetői ellen, noha Trockij levette a kezét a szervezetről, mivel helytelenítette részvételét a baloldal 1936. februári választási blokkjában. Ennek során megölték Andreu Nint, a POUM főtitkárát, egykori Komintern-vezetőt.

Ebbe a fedett tevékenységbe csak az önkéntesek egy csekély töredékét vonták be; a többiek nehéz körülmények között, nagy önfeláldozással küzdöttek. A vereség után a harcosok dél-franciaországi vagy algériai internáló táborokba kerültek, ahol a világháború kirobbanása után a Vichy-ben szerveződött, a német megszállókkal szövetséges ún. Francia Állam ellenséges légkörében vegetáltak és keresték az utat hazafelé.

A brigádok harca legendává lett, dalok, versek, regények örökítették meg. Túlélő tagjaik az Egyesült Nemzetek katonai-politikai

blokkjának győzelme után országaik fontos pozícióit töltötték be, de Kelet-Közép-Európában többen közülük nem kerülhették el a sztálini típusú megtorlást, néhány esetben kivégzést, még több esetben a mellőzést. Rehabilitációjuk utóbb lehetővé tette, hogy tapasztalataikat felelős posztokon gyümölcsöztessék.

Kiemelkedő esemény volt számukra, amikor Spanyolország antifasiszta szervezetei a spanyol kormány támogatásával 1996-ban, a polgárháború kirobbanásának 60. évfordulója alkalmából még élő harcosaik közül 350-et (köztük 5 magyart) vendégül láttak, lelkesítő látogatások és találkozások keretében.

B. M.: – *Milyen nézetek jelnetek meg a polgárháborúról a spanyol történetírásban és a közgondolkodásban?*

H. I.: – A polgárháború időszaka a spanyol társadalom óriási megrázkódtatása volt, egyszerűen történelmi tapasztalatainak alapvető forrása. Ez esetben különösen szembeötlő a történelmi köztudat és a történetírás különválása. A Franco-diktatúra zárt politikai rendszere évtizedekig akadályozta a tanulságok nyílt megvitatását. Amint Paul Preston nemrégiben magyarázta egy riporternek: „A Franco-rendszer a terroron alapult. Háborús taktikája az volt, hogy a lehető legtöbb köztársaságot gyilkolja meg. Utóbb pedig az oktatás és a sajtó fölötti totális ellenőrzése nyomán tökéletes nemzeti agymosást hajtott végre, létrehozva azt, amit szociológiai francóizmusnak neveznek. Az átmenet pillanataiban, amikor kibontakozott egy bizonyos korlátozott demokrácia – a legjobb, amit a körülmények lehetővé tettek – nem került sor ellen-agymosásra. Logikusan, mert demokrácia volt, amit kiterjesztettek a francóistákra is, akik érthetően hallani sem akartak a történelmi emlékezet felfrissítéséről...A politikusok e téren semmit nem akartak tenni, a baloldaliak sem. Emlékszem, amikor Alfonso Guerrával vitatkoztam, és azt mondta, hogy nem jött el az ideje, ez nagyon veszélyes volna.”¹ Korábban pedig az

¹ Paul Preston: *Quedan provincias enteras del PP donde*

egyszerű tények napvilágra kerülése is nagy nehézségekbe ütközött. A történetírás ebből a szempontból, nem véletlenül, a sokszázszézes emigrációban, jelentős külföldi – nyugati és keleti – szerzők munkáiban kezdett dokumentált és többé-kevésbé tárgyilagos képet alkotni a történekről. Manuel Tuñón de Lara, Ángel Viñas, Julio Aróstegui, Javier Tusell, Paul Preston, Max Gallo, Hugh Thomas, Stanley G. Payne, Gabriel Jackson, Herbert Rutledge Southworth, Rolf Reventlow, Svetlana Pozsarszkaja, Marklen Mescserjakov munkái, a Szovjetunióban megjelentetett, erősen dokumentált négykötetes polgárháború-történet csak kiemelt példák. A háború befejezése utáni, százszézes halálát hozó tömegterror föltárása még ma is élő probléma: az 1980-as évektől kezdve jelöletlen tömegsírok ezrei bukkantak föl. Ma is szinte minden héten jelennek meg hírek a halott vagy hosszú időre bebörtönzött köztársasági szülők gyermekeinek olykor sikeres szülőkutató erőfeszítéseiről, akiket egykor megbízható, kormányhű családoknak adtak át ennek megfelelő nevelésre.

Az átmenetet lehetővé tevő, de a történelmi emlékezetre béklyókat rakó 46/1977-es amnesztia-törvény nem segítette elő a diktatúra alatt történtek alapos föltárását. Harminc évnek kellett eltelnie az első szabad választástól (1977 július), amíg 2007-ben a szocialista kormány betérjesztette és a parlamentben erős többséggel (de nem kevés ellenszavazattal) elfogadtatta „A Történelmi Emlékezet Törvényét”, amely minden elérhető tény föltárását, a diktatúra szinte utolsó percéig tartó elnyomás tényeinek napvilágra hozatalát, a terror sújtotta családok erkölcsi rehabilitációját, a diktatúra vezetőinek dicsőségét hirdető emlékművek eltávolítását rendelte el. Ez lassan, döcögve, visszaesésekkel, de azóta előrehaladt. A történettudományban pedig kemény összecsapások jelzik azt, hogy a spanyol társadalomban ma is

no se ha investigado nada. In: *Memòria Repressió Franquista*. Blog d'en Jordi Grau i Gatell. 16 de julio de 2016. 2.o.

jelen vannak a társadalom politikai kettéhasadásáról tanúskodó mozzanatok. Különösen feszültté vált a polémia az 1936. júliusi puccs 80. évfordulója kapcsán. Preston olyan szerzők munkáit ostromozza, akik a tényeket úgy csoportosítják, hogy azokkal az 1939-es győztesek védelmezőinek az előítéleteit erősítik. Többek között ezzel is magyarázható az a parlamenti patthelyzet, amely miatt Spanyolországnak a 2015. december 20-i – azóta megismételt – választás óta máig sincs kormánya.

B. M.: – *Hogyan alakult a spanyol polgárháború megítélése, tárgyalása hazai szakmai körökben?*

H. I.: – A magyar történeti irodalom – benne az egykori szereplők emlékiratai – az 1960-as évektől nem egy alapos elemzést hozott létre a spanyol polgárháborúról. Javultak az iratokhoz való hozzáférés lehetőségei is. A jelenlegi helyzetet bonyolítja, hogy itthon heves viták folynak a Horthy-rendszerről, a II. világháborúról, Magyarország kormányainak szerepéről a kor eseményeiben. Márpedig, mint említettük, a polgárháború és a nyomán kialakult spanyolországi diktatúra szerves része volt az 1930-as évek és a világháborús időszak eseményeinek és jelenségeinek. Ennek felelnék meg az egymással felelős álláspontok is.

A közelmúltban részesei voltunk egy igé-

nyes, széles körű kezdeményezésnek, amelyet a *Studia Histórica* című tekintélyes spanyol történeti folyóirat indított, abból a célból, hogy föltérképezze a polgárháború korunkbeli nemzetközi szakmai visszhangját. Magyar részről Zalai Anita-val, a polgárháborút közvetlenül megelőző korszak kiváló ismerőjével ennek a keretében arra vállalkoztunk, hogy néhány évtizedre visszamenően prezentáljuk a témát illető magyar produkciót.

Imponáló az a szerzőgárda, amelyet a folyóirat felvonultat. Német, olasz, portugál, brazil, orosz, mexikói, közép-amerikai, francia, brit, USA-beli, észak-európai, szlovák, lengyel, délszláv és román szakemberek társaságában találtuk magunkat. Olyan tanulmányokkal ismerkedhettünk meg, amelyek spanyol nyelven, az országaik levéltári fondjait megmozgató kutatás újabb termékeit teszik közkinccsé. Megszólalt a spanyol specialisták rangos csapata is. Az 550 oldalas folyóiratszám² szerkesztését a sokkönyves, kezdeményezéseivel a nemzetközi alkotó munkát folyamatosan összefogó Ángel Vinas végezte; ő a szerzője a terjedelmes bevezető tanulmánynak is, amely ráirányítja a figyelmet a legfőbb területeken elért eredményekre.

Köszönjük a válaszokat.

*

AZ INTERJÚT ZALAI ANITA KÉSZÍTETTE

² La Guerra Civil. *Studia Histórica*. Vol. 32. 2014. Ediciones Universidad de Salamanca, 2014. A magyar tanulmány: Iván Harsányi y Anita Zalai: Sobre la Guerra Civil Española y sus antecedentes. Una visión desde Hungría. Id. m.: 529–538.